

Іванов Ю.Б., доктор економічних наук, професор,

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України,
м. Харків, yuriy.ivanov.ua@gmail.com, ORCID <http://orcid.org/0000-0002-5309-400X>

ПОДАТКИ СОЛІДАРНОСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ ВІДБУДОВИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ключові слова: податок солідарності, неочікуваний прибуток, податкова база, поріг оподаткування, повоєнний період.

Розвиток світової теорії та практики оподаткування останнього десятиріччя свідчить про інтенсивне поширення т. зв. податків солідарності, основним призначенням яких є реалізація принципу справедливості оподаткування, акумуляція та перерозподіл фінансових ресурсів для фінансування різного роду антикризових заходів. Хоча в теперішній час (2022-2023 рр.) в європейському оподаткуванні внески солідарності використовуються перш за все для боротьби з наслідками енергетичної кризи, перспективним уявляється їх застосування для розвитку інвестиційної діяльності в Україні повоєнного періоду.

Метою роботи є узагальнення сутності, умов застосування та елементів податків на солідарність в контексті можливості й доцільності їх використання в економіці України повоєнного періоду.

За своєю економічною сутністю податки солідарності є достатньо неоднозначними, що обумовило різні підходи навіть до їх назви. Так, податковий комітет ООН використовує термін «податок солідарності» [1], в той же час, як в Євросоюзі зазвичай називають цей вид платежу «внеском солідарності» [2]. Разом з тим, як синонім внеску солідарності, деякі європейські країни використовують термін «податок на неочікуваний прибуток (windfall profit tax-WPT). Суттєві розходження в термінології викликають запитання щодо виду цього платежу. Традиційний підхід щодо розмежування термінів «податок» і «внесок» полягає в тому, що перший з них не передбачає відплатності, тобто зустрічного надання певних послуг, до того ж якщо податок має імперативний характер, тобто є обов'язковим до сплати, внесок може

справлятися й на добровільній основі. Проте стосовно платежів, що розглядаються, добровільності не передбачено, справляються вони виключно на обов'язковій основі.

Певні сумніви щодо коректності кваліфікації цього платежу як податку виникають в зв'язку з цільовим використанням залучених коштів (компенсаційні витрати у зв'язку з підвищенням рівня цін на енергоресурси або для зменшення втрат домогосподарств внаслідок пришвидшення інфляційних процесів). Однак безпосереднє спрямування отриманих коштів на зазначені цілі не встановлено, а подібний механізм цільового використання надходжень достатньо широко використовується в світовій практиці (в Україні це, наприклад, стосується акцизного податку на імпортовані паливно-мастильні матеріали).

Другий аргумент цього спору полягає в тому, що податки в загальному випадку встановлюються на достатньо тривалий період, а час застосування внеску солідарності в країнах ЄС, як правило, обмежений одним роком з послідуєчим переглядом доцільності й умов його застосування. Разом з тим, будь-які обмеження щодо терміну дії податків як в теорії, так і в законодавстві відсутні, а прецеденти короткотермінового застосування податків на практиці зустрічаються (наприклад, сезонне мито).

Тобто платежі солідарності (або WPT), більш коректно класифікувати як податки, але податки дуже спеціальні. Основним призначенням такого фіскального механізму є перерозподіл фінансових потоків з тих секторів або видів діяльності, економічні агенти в яких отримують надмірні прибутки (які утворюються у зв'язку з викривленнями кон'юнктури ринку внаслідок дії надзвичайних обставин) для фінансування конкретних заходів державної політики (наприклад, підвищених витрат споживачів на оплату енергоресурсів за рахунок засобів бюджетної та податкової політики). В цьому плані застосування внеску солідарності спрямовано на забезпечення соціальної справедливості, тобто частина таких надмірних прибутків виступає джерелом фінансування пріоритетних завдань, визначених європейською або національною економічною політикою.

В сучасному оподаткуванні застосовуються декілька принципово різних моделей WPT.

Перша з них безпосередньо пов'язана з європейською енергетичною кризою, яка була спричинена російською агресією, та наступним загальним зростанням інфляції. Тобто основним завданням цієї моделі WPT є вилучення частини неочікуваних прибутків корпорацій енерговидобувного сектору та її перерозподіл для фінансування антикризових заходів в сфері енергоспоживання. Основними елементами податку солідарності в цій моделі є:

критерії віднесення компанії до суб'єкта оподаткування. Як правило, в законодавстві чітко визначається вид діяльності в межах енерговидобувного сектору, але в різних країнах акценти ставляться на різних видах енергетичної сировини (залежно від виду ресурсів, що переважають в країні), а конкретні платники визначаються відсотком доходу від кваліфікованого виду діяльності в загальному обсязі отриманого доходу (в більшості країн по рекомендації ЄС цей показник встановлений на рівні 75%);

пори́г оподаткування (розмір приросту прибутку або відсоток підвищення ціни, перевищення якого спричиняє необхідність оподаткування). Рекомендований рівень порога оподаткування – 20%, тобто податок не застосовується, якщо річний приріст прибутку порівняно з базовою величиною прибутку не перевищуватиме 20%. При необхідності більш жорсткого перерозподілу в цій моделі може бути застосований зменшений розмір порогу оподаткування (так, в Італії він встановлений на рівні 10%);

базовий рівень прибутку, від якого розраховується перевищення (як правило, середній рівень прибутковості діяльності компанії за попередні 3 роки). Чим більше тривалість розрахункового періоду, тим менше вплив випадкових факторів, тому деякі країни подовжують цей період до 4 років (наприклад, Нідерланди) та навіть більше. Певна невизначеність виникає також стосовно методики розрахунку прибутку, тому що деякі країни ЄС застосовують оподаткування тільки розподіленого прибутку. В цьому випадку пропонується визначати базовий рівень прибутку розрахунково, але конкретна методика на рівні ЄС не затверджена, тобто у країн-членів є певна самостійність в цьому питанні;

податкова ставка рекомендована в ЄС на рівні 33% від суми надприбутків, причому більшість країн дотримуються саме такого її розміру (хоча, наприклад, в

Італії вона дорівнює 50, а в Румунії 60%). Підвищення ставки податку в цій моделі свідчить про більш жорсткий підхід до перерозподілу.

механізм врахування суми внеску солідарності при розрахунку податкових зобов'язань з інших податків (передусім, з корпоративного прибуткового податку). Загальним правилом в цьому випадку є заборона на віднесення сум сплаченого WPT до витрат.

Друга модель податку солідарності не є загальнорекомендованою ЄС, але вона використовується або обговорюється в таких країнах, як наприклад, Іспанія, Чехія, Литва тощо. Вона додатково застосовується до банків, небанківських кредитних та фінансових організацій та передбачає підвищені податкові ставки податку на доходи корпорацій для сум доходів, отриманих понад встановлені обсяги. Тобто, WPT представляє собою надбавку до стандартного корпоративного податку на доходи, що справляється з понадлімітної суми доходу.

Третю модель застосовує Угорщина для фармацевтичних компаній, починаючи з 24 грудня 2022 р. Базою оподаткування в цій моделі обраний не прибуток (або сума його перевищення над певним рівнем), а чистий оборот компанії. Для визначення прогресивних ставок встановлені три діапазони: до 50 млрд форинтів – 1%; від 50 до 150 млрд форинтів – 3%, понад 150 млрд форинтів – 8%.

Це один варіант податку солідарності, застосовуваний в Угорщині для нафтопереробних компаній використовує як базу для оподаткування різницю між світовою ціною сирої нафти та контрактною ціною закупівлі російської нафти. В момент введення в червні 2022 р. ставка податку дорівнювала 25%, через місяць вона буда збільшена до 45%, а в грудні – до 95%, що означає майже повне вилучення різниці в цінах на користь держави. Ця ж модель застосована для оподаткування електрогенеруючих компаній Швеції де податковою базою обраний прибуток від реалізації електроенергії за ціною, що перевищує встановлений ціновий поріг - 1 957 шведських крон за МВтч., а ставка дорівнює 90%.

В заяві Єврогрупи про фінансові орієнтири на 2024 рік від 13 березня 2023 р. [4] підтверджено доцільність подальшого розвитку WPT для країн-членів ЄС з урахуванням досвіду його використання в 2022-2023рр.

Висновок. Введений в країнах ЄС внесок солідарності, який може бути класифікований як специфічний тимчасовий фіскальний інструмент загальнодержавного рівня, спрямований на реалізацію принципу справедливості оподаткування за рахунок перерозподілу неочікуваних прибутків, спричинених викривленнями кон'юнктури ринків. Запропонований інструмент може бути рекомендований і для України з урахуванням її євроінтеграційних перспектив в період повоєнного відновлення з урахуванням специфічних особливостей національної економіки для фінансування інвестиційних програм за пріоритетними напрямками. Це відповідає й позиції податкового комітету ООН щодо доцільності широкого впровадження таких податків в країнах, що розвиваються.

Перспективами подальшого дослідження є обґрунтування архітектоніки податку справедливості в Україні, особливостей його елементів та визначення умов їх імплементації.

Список використаних джерел

1. Committee of Experts on International Cooperation in Tax Matters Twenty-fourth session Wealth and Solidarity Taxes. Coordinator's Report 17 March 2022. – URL. - https://www.un.org/development/desa/financing/sites/www.un.org.development.desa.financing/files/2022-03/CRP.14%20Wealth%20Taxes%20Report%20by%20the%20Coordinator_1.pdf
2. Eurogroup statement on fiscal policy orientations for 2023. – URL. - <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/07/11/eurogroup-statement-on-fiscal-policy-orientations-for-2023/>
3. Proposal for a council regulation on an emergency intervention to address high energy prices – URL. - https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2022%3A473%3AFIN&pk_campaign=preparatory&pk_source=EURLEX&pk_medium=TW&pk_keyword=Energy&pk_content=Proposal.
4. Eurogroup statement on the fiscal guidance for 2024. – URL. - <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/03/13/eurogroup-statement-on-the-fiscal-guidance-for-2024/>